

INGLIZ TILIDA QOBILIYATNI VA IMKONIYATNI IFODALOVCHI MODAL FE’LLAR VA ULARNING IFODA VOSITALARI

Raximova Ma’mura Baxtiyorovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

II kurs magistranti

Ilmiy rahbar: PhD Jalolova Shahnoza

Muhamedjanovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif tomonidan chuqur tadqiqot olib borilgan holda, ingliz tilidagi qobiliyat va imkoniyatni ifodalovchi modal fe’llar hamda ularning ifoda vositalari, o’ziga xos xususiyatlari haqida tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: Morfologik usul, semi modals, perfekt infinitiv, leksik - grammatik usul, ekvivalentlik, sinonimlik.

Ingliz tilida Modal fe’llar keng qamrovli tushuncha bo’lib, olimlar tomonidan hali hamon izlanishlar olib borilmoqda. Shunga qaramay bu sohada muhokama qilinishi asos bo’la oladigan jihatlar talaygina. Ushbu maqola orqali esa ingliz tilidagi qobiliyat va imkoniyatni ifodalovchi modal fe’llar hamda ularning ifoda vositalari, o’ziga xos xususiyatlarini ko’rib chiqamiz.

Ingliz tilidagi modal fe’llar ko’pincha modallikni ifodalashda ishlatilgan yordamchi fe’llarning kichik bir guruhidir. Ular boshqa fe’llardan o’zlarining nuqsonsizligi bilan ajratiladi (ular sifatdosh va infinitiv shakllariga ega emas) va ma’lumki ular oxirida III - shaxs birlikda - (e) s qo’shimchasini olmaydi. Asosiy ingliz modal fe’llari can, could, may, might, will, would, shall va should lardir. Aniqki boshqa fe’llar ba’zan, har doim emas, modallar kabi turkumlanadi; ular quyidagilar: ought, had better, dare va need. Fe’llar barcha asosiy modal fe’llarining hususiyatini aks ettirmaydi va ular ba’zan "semi modals" deb ataladi. Modal fe’llardan keyin kelgan mustaqil fe’l infinitiv formasida to yuklamasisiz ishlatiladi. Lekin ba’zi bir modal fe’llar bundan mustasno holatlari mavjud misol uchun ought. Modal fe’llarning ayrimlari ikkita zamon formasida: can -could, may -might, shall - should, will - would boshqalari esa faqat bitta o’zgarmas shaklda keladi: must, ought, need kabilarni sanab o’tishimiz mumkin. Can(could) modal fe’li Simple Infinitive bilan kelib, ish - harakatni bajarish imkoniyatini, mumkinligini, qobiliyatini ifodalaydi, hozirgi va kelasi zamon uchun ishlatiladi.

I can do it now. He can do it now.

Can o’rnida be able to ni ham ishlatga bo’ladi. Be able to can modal fe’lining ekvivalenti bo’lib, u hozirgi, o’tgan va kelasi zamonda ishlatiladi. **I can do it = I am able to do it. I could do it = I was able to do it. I should be able to do it.** Biror

narsaning bo'lishi mumkin emasligi aytilmoqchi bo'lganda, can't ishlatiladi. Ya'ni, bo'lishsiz shakli not inkor yuklamasi yordamida yasaladi.

You have only just had dinner. You can't hungry.

Can fe'li perfekt infinitiv bilan kelib (can + have + P.P.) b'lishsiz va so'roq gaplarda ishlatiladi va suhbatdosh gapirayotgan, haqiqatda sodir bo'lgan ish - harakatning bo'lishi mumkin emasligini ifodalaydi.

He can't have done it. Can he have done it ?

Could + V ish harakatni o'tgan zamonda sodir etish imkoniyatini, qobiliyatini ifodalaydi.

He could swim very well when he was young.

Bosh gapi o'tgan zamonda bo'lgan o'zlashtirma gapning ergash gapida could ishlatiladi.

a) Can + V ishlatilgan ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantirganimizda o'zlashtirma gapda could + V ishlatiladi. He said that he could speak German.

b) Can + have + P.P. ishlatilgan ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantirganimizda , o'zlashtirma gapda could + have + P.P. ishlatiladi.

I said that he couldn't have done it.

MAY (Might) modal fe'li ikki formaga ega bo'lib, may hozirgi zamon might o'tgan zamon uchun ishlatiladi. To be allowed va to be permitted may modal fe'lining ekvivalenti sifatida may ni qo'llash mumkin bo'lmagan hollarda ishlatiladi.

1) May + V ruxsatni ifodalaydi. **You may take my dictionary.**

May ga teskari mumkin emas ma'nosida may not (mayn't) bilan bir qatorda mustn't ham ishlatilishi mumkin: **You mayn't smoke here. You mustn't smoke here.**

2) May gapiruvchi to'g'riligiga ishonmagan taxminni ifodalaydi:

a) may+ V hozirgi va kelasi zamondagi taxminni ifodalashda ishlatiladi. **He may know address.' He may come to London in summer.**

May + be + V ing suhbat vaqtida davom etayotgan taxminni ifodalaydi. - **Where is he ? - He may be walking in the garden.** May bo'lishsiz gaplarda ham ishlatilishi mumkin: He may not know her address.

b) may +have +P.P. o'tgan zamondagi taxminni ifodalaydi: **He may have left London.**

3) May + V maqsad ergash gaplarda ham ishlatilishi mumkin: **I shall give him my exercises so that he may correct them.** Ko'chirma gaplarda may + V bosh gapni o'tgan zamonda bo'lgan o'zlashtirma gapda might + V bo'lib keladi. **She said that Tom might take her book.**

4) Might bosh gapi o'tgan zamonda bo'lgan o'zlashtirma gapda taxminni ifodalash uchun ishlatiladi. a) Ko'chirma gapda may + V ishlatilgan bo'lsa o'zlashtirma gapda might + V ishlatiladi. **He said that Nancy might know her address.** b) Ko'chirma

gapda may +have +P.P ishlatilgan bo'lsa, o'zlashtirma gapda might+V ishlatiladi. **He said that Nancy might have known their address.**

5) Bosh gapi o'tgan zamonda bo'lgan qo'shma gapdagi maqsad ergash gaplarda might + V ishlatiladi. **I gave him my exercises so that, he might correct them.**

MUST

Must modal fe'li ma'lim bir kuch ta'sirida ma'suliyat, burch, zaruriylik, majburiylik, qa'tiy buyruq va ishonch aralash taxmini ifodalaydi. Must modal fe'lining xuddi shunday ma'noga ega bo'lgan ekvivalentlari to have to va to be obliged to lar mavjud. Va ular must modal fe'lini qo'llash mumkin bo'lmagan zamonlarda ishlatiladi. **Baring, because of the type of work in which he was engaged, had been obliged to forget making friends. I felt that I had to have the air.**

1. Must - kerak deb tarjima qilinib, hozirgi va kelasi zamondagi ish - harakatni ifodalaydi. **I must do it now. I must go there tomorrow.**

2. Ma'lum bir kuch ta'siridagi zaruratni have + to + V ham ifodalaydi, lekin bu birikma buyruq va maslahatni ifodalash uchun ishlatilmaydi. **I must do it now = I have to do it now. He must go there tomorrow = He has to go there tomorrow.**

3. O'tgan zamondagi zaruratni ifodalashda had + to + V, kelasi zamonda ko'pincha shall / will have + to + V ishlatiladi: **I had to go there. I shall have to do it.**

4. Must gapiruvchi to'g'ri deb o'ylagan taxmini ifodalash uchun ishlatiladi. **You must take it when shop assistant gave you.**

5. Hozirgi zamondagi taxmini ifodalash uchun must + V, o'tgan zamondagi taxmini ifodalash uchun must + have + P.P. ishlatiladi. **He must know her address. They must have forgotten to send us a copy of the telegram with their letter.**

OUGHT TO

1. Ought to + V hozirgi va kelasi zamondagi ahloqiy burch yoki maslahatni ifodalaydi. **He ought to help his friend. You ought to be more careful.**

2. Ought to + have + P.P. otgan zamonga taluqli bo'lib, biror kishi burchini bajarmaganda yoki nomunosib xatti - harakat qilganda unga nisbatan tanbeh va ta'na ma'nosida ishlatiladi: **You ought to have done it yesterday. He ought to have sent that cabel.**

3. Ought modal fe'lining so'roq shakli ought modal fe'lini egadan oldinga chiqarish orqali yasaladi: **Ought I to go?**

4. Ought to modal fe'li gapning bo'lishsiz shakli esa doimgidek not inkor yuklamasi yordamida yasaladi: **I ought not to go.**

5. Ought to modal fe'li har doim o'zidan keyin to ni talab qiladi. Need modal fe'li hozirgi ingliz tilida ham modal fe'li vazifasida ham modal bo'lmagan, to'g'ri fe'l vazifasida ishlatilishi mumkin. Ushbu modal fe'l kerak, zarur kabi ma'nolarni anglatadi. U asosan so'roq va inkor gaplarda ishlatiladi. Sinonimi esa to be nessessery to do smth dir.

NEED

1. need + V biror ish - harakatning bajarilishi zarurligini bildiradi va kerak deb tarjima qilinadi. Bu modal fe'l faqat Simple Present ning so'roq va bo'lishsiz shakllarida ishlatiladi. **Need he come here ? You needn't come so early.**

2. Need not + have + P.P. o'tgan zamonda sodir bo'lgan, lekin shu ish -harakatni bajarish zarurati bo'lmaganda ishlatiladi. **You needn't have come so early.**

3. Need fe'li asosiy fe'l bo'lib kelishi ham mumkin va u kerak deb tarjima qilinib, boshqa asosiy fe'llar kabi hozirgi, o'tgan va kelasi zamonlarda tuslanadi. **You need a long rest. We needed the dictionary badly. I'll need your advice.**

4. Need fe'li asosiy fe'l bo'lib kelib jonli egadan keyin tursa undan so'ng to li infinitive ishlatiladi. Jonli ega + need + to + V. **My friend needs to learn Spanish.'**

5. Need asosiy fe'l sifatida jonli egadan keyin kelsa, u holda undan keyin yoki gerundiy, yoki majhul nisbatdagi infinitive ishlatiladi. Jonsiz ega + need + V ing

WOULD

Would modal fe'l vazifasida kelganda hoxishni, istakni, nasihat va maslahatni ifodalaydi. **Where would you like to go now ? Would you mind my opening window? But she would never be able to get her parcing done by herself. [I.Huxley]**

1) Would - will fe'lining o'tgan zamon shakli bo'lib qo'shma gapning bosh gapidagi fe'l o'tgan zamonda bo'lganda ergash gapda, II va III - shaxs birlik va ko'plikda ishlatiladi. **He said that he would come soon.**

2) Would I shaxs birlik va ko'plikda modal ma'nosida ishlatiladi. Va maqsadni, istakni yoki kelishuvni ifodalaydi. **I said, I would help him!**

3) Would noreal shart ergash gaplarning bosh gapida ishlatiladi. **I would go there if he had time.**

4) Would bo'lishsiz gaplarda ishlatilib o'tgan zamonda biror ishni qilishni qattiq istamaslikni ifodalaydi. **He tired to persuade me, but I wouldn't listen to him.**

5) Would o'tgan zamonda takrorlanib turgan ish harakatni ifodalaydi. **He would sit for hours on the shore and look at the see.** Bu yerda wouldning ma'nosi used to ning ma'nosiga yaqinlashadi, lekin used to ko'proq ishlatiladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, men ushbu maqolamda modal fe'llarning gapdagi o'rni va gapning mazmuniga beradigan ta'siri hamda qo'llanilish usullarini ko'rsatib berishga harakat qildim.

Chet tillarini o'qitishda asosiy e'tibor bugunda til o'rganuvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda qaratilmoqda. Buning natijasida grammatik birliklar va qoidalarni ham an'anaviy usulda emas, balki kommunikativ yondashuvga asoslangan holda o'qitish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim tizimining oldiga qo'ygan asosiy maqsadi har bir o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga, o'zining jamiyatdagi o'rnini topishiga va o'zini o'zi yanada takomillashtirib borishiga qaratilgan yangi, har bir o'quvchi shaxsini e'tiborga oluvchi

yondashuvga asoslangan ta’lim tizimini yaratishdir. Shunday ekan ushbu maqolada keltirilgan ma’lumotlar ham ingliz tilini o’rganmoqchi bo’lganlar uchun amaliy qo’llanma vazifasini bajaradi deb o’ylayman. Axborot texnologiyalar sharoitida o’quvchilarni nazorat qilish va baholashda ingliz tilini o’rgatish samarali natijalarni ko’rsatmoqda.

Ingliz tilini o’qitish jarayonida milliy, ma’naviy va axloqiy qadriyatlarining mutanosib va yetarli hajmda o’quv dasturlaridan o’rin olishini ta’minlash, ta’lim mazmunining xalqaro talablarga monand bo’lishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg’unligi asosida tashkil qilinishini ta’minlash. Ingliz tilini o’qitish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, mualliflik metodlari va baholashni keng qo’llash, shuningdek, o’quv jarayonini tashkil qilishda o’qituvchi faoliyatini turli interaktiv vositalar, elektron darsliklar hamda boshqa turdagi ilg’or tamoyillar bilan boyitish va predmetning pedagogik mazmunini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ingliz tilini kerakli o’ziga xos Grammatik, morfologik, leksik darsliklar yordamida o’qitishning metodik asoslari, ishchi reja va o’quv darsliklar tahlili amalga oshirildi. Ingliz tili ta’limning turli bosqichlarida amalga oshirishda bir qator tashkiliy, metodik, psixologik, amaliy va mintaqaviy jihatlarini birlashtirgan holda ya’ni kompleks tarzda tashkillashtirish orqali belgilangan aniq maqsadni samarali amalga oshirish mumkin.

Ta’lim mussasalarida ingliz tilini o’qitish jarayonida axborot texnologiyasini qo’llash malaka talablarida belgilangan ta’lim mazmuni, maqsadi va tarkibiy tuzilishi asosida tashkil etilishi, o’quvchilarda ingliz tili faniga bo’lgan qiziqishlarini orttirishi, o’quvchilarda ingliz tilida o’qish, yozish, tinglab tushunish og’zaki nutqni takomillashtirish, ijodiy fikrlash ko’nikma va malakalariga asos solishga qaratilgan bo’lishi lozim.

Tadqiqotlarimiz natijasida qator adabiyotlar va ilmiy manbalar tahlil etildi, mamlakatimizda bugungi kunda xorijiy tajribalar asosida o’quvchilar bilim saviyasi va baholash masalalar sirasiga kirganligini bildiradi. O’quvchilar uchun yaratilayotgan imkoniyatlardan foydalanib, ingliz tilini o’qitishda yuqori natijaga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Buranov J.B, “ Ingliz va o’zbek tillari qiyosiy grammatikasi “ , „ O’qituvchi”-1973, 283 p
2. Buranov J.B, “ Ingliz tili grammatikasi “ T.: „O’qituvchi”-1973, 319 p
3. Buranov J, Yusupov U, Irisqulov M “ The grammatical structures of English, Uzbek and Russian. “ T.: „O’qituvchi”- 1986, 339 p
4. David Rubin, “ mighty, could (double modal) , The Mavens’ World of the Day, Random House. : - 2000,
5. Gordon E, Krilova I, “A grammar of Present –Day English “ M.: 1971